

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
імені Івана Черняхівського

Кафедра оперативного мистецтва

МАТЕРІАЛИ
МІЖВУЗІВСЬКОГО НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ
25 травня 2017 року

ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ
У СВІТОВИХ ВІЙНАХ І ВОЄННИХ КОНФЛІКТАХ
XX – початку XXI ст.:
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ЗАКОНОМІРНОСТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 6

Київ – 2017

УДК 155.49
ББК 61.3 (0)65
Д70

Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності // Збірник наукових праць / Кол. авторів. За ред. С.В. Сидорова. – К.: ЦП «Компринт», 2017. – Вип. 6. – 159 с.

У збірнику вміщено статті наукових працівників Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗС України, Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, Державного науково-випробувального центру ЗС України, науково-педагогічних працівників, аспірантів і магістрів Національної академії державного управління при Президентові України, Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, а також наукових і науково-педагогічних працівників, докторантів, ад'юнктів і здобувачів Національного університету оборони України імені Івана Черняховського та Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, що присвячені вивченню та узагальненню досвіду застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ сторіччя.

За редакцією С.В. Сидорова, доктора історичних наук, професора, професора кафедри оперативного мистецтва Національного університету оборони України імені Івана Черняховського.

Редакційна колегія:

Дацик Олександр Миколайович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри оперативного мистецтва;

Печенюк Ігор Степанович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник кафедри оперативного мистецтва (*відповідальний редактор*);

Резнік Володимир Ігорович – кандидат історичних наук, начальник науково-дослідної лабораторії кафедри оперативного мистецтва;

Фурман Ігор Іванович – доктор історичних наук, доцент, заступник начальника кафедри управління військами з навчальної роботи.

Рецензенти:

Макаров Володимир Дмитрович, кандидат історичних наук, доцент.

Рибак Микола Іванович, доктор історичних наук, професор.

Відповідальність за надані відомості, їх відповідність вимогам ВАК і МОН України несуть автори статей.

© Колектив авторів, 2017

© “Воєнно-історичний вісник”, 2017

ВСТУПНЕ СЛОВО

Однією з підвалин для подальшого розвитку сучасної воєнно-історичної науки є результати аналізу й узагальнення набутого досвіду у попередніх війнах. Його глибоке засвоєння дозволяє належним чином осмислити і правильно розуміти сутність і зміст тих явищ і процесів у військовій справі, що існують і відбуваються у теперішній час та спрогнозувати основні напрями і тенденції розвитку воєнного мистецтва. Саме результати воєнно-історичних досліджень розвитку форм і способів збройної боротьби, концептуальних підходів щодо застосування військ (сил) мають стати підґрунтям для розроблення доктринальних документів, що визначатимуть подальші напрями реформування та розвитку Збройних Сил України.

Учасники науково-практичного семінару “*Досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ ст.: тенденції та закономірності*” мають за мету виявити тенденції і закономірності збройної боротьби окресленого періоду, обговорити й узагальнити досвід застосування збройних сил у світових війнах і воєнних конфліктах ХХ – початку ХХІ сторіччя.

У цьому збірнику матеріалів науково-практичного семінару запропоновано авторські погляди на причини та перебіг процесів розвитку воєного мистецтва в роки Першої світової війни, розвитку форм і способів збройної боротьби у Другій світовій війні та повоєнний період.

Матеріали наукового збірника можуть бути використані при розробленні концептуальних документів, що визначатимуть подальші напрями реформування та розвитку Збройних Сил України, у проведенні воєнно-історичних досліджень, а також у навчально-виховному процесі військово-навчальних закладів України при вивченні воєнно-історичних дисциплін, загальної тактики, тактики родів військ, оперативного мистецтва та стратегії. Проведення подібних семінарів стало доброю традицією, яка сприяє розвитку воєнно-історичної науки в Україні. Науковий семінар за такою тематикою організований фахівцями у галузі воєнної історії і проводиться кафедрою оперативного мистецтва Національного університету оборони України імені Івана Черняховського вже вшосте поспіль, адже саме під час наукової дискусії такого рівня відбувається обмін досвідом між провідними вітчизняними фахівцями в галузі воєнної історії.

Сидоров С.В., доктор історичних наук, професор, професор кафедри оперативного мистецтва Національного університету оборони України імені Івана Черняховського

com/una.unso.vin/posts/1128108767215342; Центральний державний архів вищих органів влади України, ф. 1, оп. 16, спр. 4636, 286 арк.

Красота І.В., науковий співробітник Науково-методич. центру кадрової політики Міністерства оборони України, полковник запасу (м. Київ)

Черних І.В., к. військ. н., доцент, полковник, начальник кафедри інженерного забезпечення НУО України ім. Івана Черняховського (м. Київ)

Вербовенко О.П., полковник, начальник відділу визначення потреби в офіцерському складі Головного управління персоналу Генерального штабу ЗС України (м. Київ)

ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ НА ПІДГОТОВКУ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ДЛЯ ІНЖЕНЕРНИХ ВІЙСЬК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У 2003–2013 РОКАХ

Проблема розміщення випускників вищих військових навчальних закладів (далі – ВВНЗ) залишається важливою в умовах постійного реформування Збройних Сил (далі – ЗС) України, у т. ч. інженерних військ ЗС України, коли державне замовлення було розраховано на 4 роки наперед.

Аналіз досліджень, публікацій і нормативно-правових актів дозволяє зробити висновок, що питання визначення потреб для державного замовлення на підготовку фахівців для ЗС України мало вивчено, та потребує більшої уваги.

В Україні формування і розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних кадрів і працівників, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів, у т. ч. військових фахівців, потребує якісного середньострокового прогнозу.

Порядок формування державного замовлення, що передбачає, зокрема механізм складення середньострокового прогнозу, затверджується Кабінетом міністрів України. Державне замовлення формується Мінекономрозвитку за поданням Міністерства освіти і науки та інших державних замовників, у т. ч. Міністерстві оборони (далі – Міноборони) України, з урахуванням середньострокового прогнозу потреби у фахівцях і працівниках на ринку праці (далі – середньостроковий прогноз) та обсягів видатків державного бюджету на зазначені цілі.

Середньостроковий прогноз складається Мінекономрозвитку на підставі даних, наданих Держстатом, з урахуванням пропозицій інших центральних органів виконавчої влади, у т. ч. Міноборони.

Потреба на підготовку військових фахівців безпосередньо пов'язана з прогнозованою чисельністю військовослужбовців ЗС України, зокрема з прогнозованою чисельністю посад офіцерського складу ЗС України. Для прогнозу чисельності посад офіцерського складу ЗС України вираховується й тенденції щодо змін чисельності ЗС України.

Протягом 2003–2013 рр. чисельність ЗС України зменшилась на 222 тис.

посад, у т. ч. на 180 тис. посад військовослужбовців (табл. 1).

Таблиця 1

Чисельність Збройних Сил України у період 2003–2013 рр. (тис. осіб)

Чисельність Збройних Сил України за роками	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Всього, у т. ч.:	390	285	245	221	200	191	200	200	192	184	168
Військовослужбовці	305	210	180	165	152	148	150	159	144	139	125
Працівники ЗСУ	65	75	65	56	48	43	50	41	48	45	43

Відповідно при 25% від загальної чисельності офіцерів у цей період було скорочено 45 тис. посад офіцерського складу, що значно перевищило планові показники.

У 2005 р. формування державного замовлення здійснювалось відповідно до показників, визначених “Державною програмою розвитку ЗС України на 2006–2011 рр.” (далі – Державна програма), яка передбачала скорочення чисельності офіцерського складу протягом 6 років на 20,4 тис. посад.

Так, у 2006 р. потреба у підготовці військових фахівців (обсяги набору до ВВНЗ) становила 913 осіб. При визначенні цих показників було враховано проведення запланованих Державною організаційних заходів і планове звільнення особового складу. За умови їх виконання такі обсяги випуску офіцерів у 2010 р. мали б забезпечити укомплектованість ЗС України офіцерським складом на 96%.

У період 2006–2010 рр. державне замовлення на підготовку військових фахівців за роками коригувалося у бік зменшення та визначалося на основі чисельності офіцерського складу відповідно до моделі ЗС України зразка 2011 року.

Так, типове щорічне державне замовлення на підготовку офіцерського складу у цей період становило:

- тактичний рівень – 950 осіб;
- оперативно-тактичного рівня (очно) – 100 осіб;
- оперативно-тактичного рівня (заочно) – 200 особи;
- оперативно-стратегічного рівня (очно) – 15 осіб;
- оперативно-стратегічного рівня (заочно) – 30 осіб.

Крім підготовки військових фахівців для ЗС України у системи військової освіти здійснюється підготовка офіцерів для військових формувань та інших центральних органів виконавчої влади України (Державної прикордонної служби України, Міністерства з надзвичайних ситуацій, Міністерства внутрішніх військ, Державної спеціальної служби транспорту, Національного космічного агентства України, Служби зовнішньої розвідки). Протягом 2003–2007 рр. щорічне замовлення на підготовку для цих організацій фахівців тактичного рівня становило – 200–300 осіб, оперативно-тактичного рівня – 80–100 осіб, оперативно-стратегічного рівня – 1–3 особи.

У 2008 році внаслідок критично обмеженого фінансування оборонного сектору було прийняте рішення щодо припинення заздалегідь спланованого скорочення штатної чисельності ЗС України. Це рішення виникло через невиконання більшості заходів Державної програми з питань професіоналізації, впро-

вадження аутсорсингу, ліквідації надлишкового майна та боєприпасів, оптимізації структури арсеналів, баз, складів.

Саме невиконання заходів передбачених Державною програмою щодо зменшення чисельності особового складу ЗС України та невиконання задекларованих у суспільстві соціальних пільг і гарантій для військовослужбовців і членів їх сімей стали визначальними чинниками, які вплинули на стан укомплектованості військ особовим складом, передусім молодшими офіцерами.

Крім того, протягом 2006–2011 рр. показники звільнення офіцерського складу прогнозувалися близько 19,5 тис. осіб, а реально звільнилося на 2,7 тис. офіцерів більше від плану.

У 2010 р. Міністерства оборони було розроблено та впроваджено порядок формування та супроводження замовлення на підготовку військових фахівців з вищою освітою для ЗС України, за потребами часу був скорегований після початку особливого періоду.

Потреби у підготовці військових фахівців з вищою освітою визначаються за кожною спеціальністю та спеціалізацією підготовки, освітньо-кваліфікаційним рівнем освіти, окремо для кожного рівня військової освіти за розрахунками замовників (відповідних командувачів видів і начальників родів військ), які уточнюються Генеральним штабом ЗС України, який безпосередньо відповідає за визначення потреб.

Досвід збройних сил країн НАТО щодо визначення потреб пов'язаний з коефіцієнтами ротації, який для різних країн становить від 5% (збройні сили Франції) до 6% (Бундесвер, Німеччина). Відсоток особового складу (коефіцієнт ротації) для розрахунку потреб у ЗС України також є ключовим і в середньому становить 7–8%, що відповідає іноземному досвіду. Цей показник обраховується на підставі аналізу (моніторингу) змін облікової чисельності особового складу за останні три роки за спеціалізацією підготовки ВВНЗ і відтоку військовослужбовців через зменшення штатної чисельності посад і включає відсоток відтоку та прибуття військовослужбовців протягом року.

Особливостями розрахунку визначення потреб підготовки здобувачів вищої освіти з відповідних галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка, осіб офіцерського складу оперативного-тактичного та тактичного рівнів для інженерних військ є:

визначення переліку спеціалізацій і військово-облікових спеціальностей (далі – ВОС), за якими здійснюється підготовка військових фахівців, необхідних для комплектування військових частин інженерних військ (табл. 2);

штатна чисельність посад особового складу за ВОС за останні три роки, а саме: за ВОС 090500, 100100, 101000, 180100, 500100, 580100 (далі – ВОС інженерних військ) за рівнями освіти;

облікова чисельність посад особового складу за ВОС інженерних військ за останні три роки;

обсяги підготовки військових фахівців з вищою освітою у ВВНЗ за спеціалізаціями підготовки, а саме: за ВОС інженерних військ;

кількість слухачів, курсантів (студентів) (відповідного рівня військової освіти), які будуть навчатись у ВВНЗ за спеціальностями та спеціалізаціями для

інженерних військ, року їх прийому, року складання заявки;

перспективна штатна чисельність особового складу у підпорядкованих інженерних військах за ВОС інженерних військ на рік випуску.

Таблиця 2

Військово-облікові спеціальності інженерних військ і їх відповідність спеціальностям і спеціалізаціям підготовки військових фахівців

Номер (код) ВОС	Код та найменування спеціальності підготовки	Найменування спеціалізації підготовки
Підготовка військових фахівців тактичного рівня		
090500 (інженерна розвідка)	253 Військове управління (за видами Збройних Сил)	Управління діями інженерних підрозділів військ і сил
100100 (інженерне забезпечення)		
101000 (застосування інженерних підрозділів)		
180100 (дорожнє забезпечення)	255 озброєння та військова техніка	Експлуатація інженерної техніки
500100 (експлуатація та ремонт інженерного озброєння)		
500300 (експлуатація та ремонт інженерних електротехнічних засобів)	141 Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	Електротехнічні системи військового призначення
580100 (будівництво автодоріг і мостів)	255 озброєння та військова техніка	озброєння та техніка інженерних військ
Підготовка військових фахівців оперативного-тактичного рівня		
090500 (інженерна розвідка)	254 Забезпечення військ (сил)	Організація інженерного забезпечення бойових дій військ (сил)
100100 (інженерне забезпечення)		
500100 (експлуатація та ремонт інженерного озброєння)		

Розрахунок здійснюється окремо для кожної спеціалізації підготовки та відповідного рівня військової освіти (оперативно-тактичний і тактичний).

Результати розрахунку становлять основу для визначення потреб і державного замовлення на підготовку військових фахівців для інженерних військ ЗС України.

Отже, в Україні у період 2003–2013 рр. і на цей час система формування державного замовлення на підготовку військових фахівців з вищою освітою, у т. ч. для потреб інженерних військ, змін не зазнала. Хоча цей процес, безпосередньо пов'язаний із зовнішньополітичними аспектами та соціально-політичною ситуацією країни та потребує удосконалення.

Разом з тим, залишається актуальною проблема щодо комплектування первинних посад офіцерського складу, яке на рік випуску має становити до 100% від потреби. Однак, через зменшення державного замовлення на підготовку військових фахівців у 2003–2013 рр., надходження випускників ВВНЗ в останні роки не дозволяє забезпечити комплектування військових частин і підрозділів ЗС України, у т. ч. інженерних військ ЗС України.

Водночас через збільшення штатної чисельності особового складу в останні роки, збільшилися показники державного замовлення на підготовку військових фахівців, зокрема інженерних військ ЗС України, особливо тактичного рів-

військової освіти. Після закінчення особливого періоду це призведе до виникнення проблеми щодо розміщення випускників ВВНЗ, яка виникла у 2003–2007 роках.

Розглянуте питання є складним і потребує подальшого дослідження й аналізу в цьому напрямку, зокрема потребує детального визначення потреб у підготовці офіцерського складу оперативно-тактичного та тактичного рівнів військової освіти за кожного ВОС інженерних військ, що дозволить спрогнозувати кількість підготовлених офіцерів на рік випуску й уникнути проблеми під час розміщення випускників ВВНЗ, що потребує дослідження з цього питання.

Список використаної літератури: Біла книга 2005. Збройні Сили України. – К.: Заповіт, 2006 – 136 с.; Біла книга 2010. Збройні Сили України. – К.: Військо України, 2011. – 80 с.; Закон України від 20.11.2012 № 5499-VI “Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів”; Закони України “Про чисельність ЗС України”; Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 26.03.2016 № 122 (зі змінами) “Про затвердження Переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою, Додаткового переліку спеціалізацій, за якими визначаються потреби на підготовку військових фахівців з вищою освітою у 2016 році та Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, що відповідають спеціальностям та спеціалізаціям підготовки військових фахівців”; Наказ Міністерства оборони України від 14.05.2010 № 248 (зі змінами) “Про затвердження Інструкції про порядок розрахунку потреб у підготовці військових фахівців з вищою освітою для Збройних Сил України”; Наказ Міністерства оборони України від 10.09.2014 № 633 “Про затвердження змін до Інструкції про порядок розрахунку потреб у підготовці військових фахівців з вищою освітою для Збройних Сил України”; Міжнародний досвід формування та реалізації військової кадрової політики: Інформаційно-аналітичний бюлетень / За заг. ред. О.Л. Тракалюка – К.: Наук.-метод. центр кадрової політики МО України, 2012. – 90 с.; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 № 53 (зі змінами) “Про внесення змін до постанови Кабінету міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266”; Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 (зі змінами) “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”; Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 № 306 “Про затвердження Порядку формування державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів”; Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року (Біла книга України). – К.: Аванпост-прім, 2004. – 96 с.; Указ Президента України від 21 вересня 2006 року № 769/2006 “Про Положення про Генеральний штаб Збройних Сил України”.

Луценко А.В., к. політ. н., Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова (м. Київ)

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЕТАПИ ТИПОВОЇ МОДЕЛІ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»

Розпочинаючи з другої половини 1990-х років, концепція «гібридної війни» реалізовувалася Росією на пострадянському просторі, зокрема в Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії та Нагірному Карабаху. Наразі концепція «гібридної війни» активно реалізовується Російською Федерацією (далі – РФ) щодо України.

Розглянемо організаційні етапи типової моделі «гібридної війни».

Етап перший – підготовчий. На цьому етапі (який може тривати кілька років) керівництвом країни-агресора, за активного залучення спецслужб, вживаються заходи з формування ідеологічних, політичних і військових передумов майбутньої агресії. Ці заходи включають:

зміцнення системи державної влади в країні, включно з посиленням контролю над усіма сферами її життєдіяльності;

ідеологічну обробку власного населення задля об'єднання довкола ідей націоналізму, великодержавного шовінізму, захисту так званих «національних цінностей та інтересів», боротьби з «зовнішнім ворогом» та в умовах «обложеної фортеці» тощо, а також максимальне послаблення опозиції в усіх її проявах; захоплення інформаційного простору країни-противника та використання його у своїх інтересах для формування в суспільстві відповідного настрою;

руйнування державної влади країни-об'єкта агресії, в т. ч.: підкуп впливових урядовців, політичних діячів і керівництва силових структур; просування агентів впливу на посади у державних органах влади; розпалювання протистояння між різними політичними силами та встановлення контролю над ними (насамперед з числа ідеологічно близьких і корумпованих партій і рухів);

внесення розколу серед населення країни-противника шляхом стимулювання внутрішніх суперечностей політичного, міжнаціонального та міжрелігійного характеру (зокрема в рамках створення та підтримки різних партій, рухів та організацій відповідного, в т. ч. екстремістського спрямування);

всесічне послаблення країни-об'єкта агресії, підірив довіри населення до влади, а також поширення протестних і сепаратистських настроїв у суспільстві в спосіб провокування соціально-економічних та інших проблем (у т. ч. шляхом застосування елементів торговельно-економічних та енергетичних війн);

дискредитацію зовнішньої та внутрішньої політики країни-противника, нав'язування її керівництву та населенню певних ідей і цивілізаційних цінностей шляхом проведення активної інформаційної кампанії із застосуванням спеціальних методів «зомбування» суспільства з широким залученням як державних, так і неурядових організацій.

Етап другий – активний. На цьому етапі (як правило, триває до року) проводиться прихована агресія проти обраної країни з метою безпосередньої реалізації поставлених цілей. Для цього передбачаються такі кроки:

в країні-об'єкті агресії створюються незаконні збройні формування з представників місцевих антиурядових сил, до них залучаються співробітники спецслужб, найманці та бойовики;

в країні провокується внутрішній конфлікт на політичній, соціально-економічній, конфесійній і міжнаціональній основі, а також стимулюються процеси його переростання в масові виступи населення, акції громадської непокорності, безлад і сутички демонстрантів з правоохоронними органами;

призначаються лідери акцій протесту з числа представників опозиційних політичних сил загальнодержавного або місцевого рівнів, а також ними створюються альтернативні «органи влади»;

учасники акцій протесту захоплюють (у т. ч. за участю незаконних збройних формувань і спецслужб країни-агресора) урядові будівлі та важливі об'єкти